

A szervezett bűnözés történeti és szociológiai aspektusai

BEZSENYI Tamás

A 20. század második felében a szervezett bűnözés egyre inkább részévé vált a diskurzusnak. A szervezett bűnözés fogalmát sok esetben egymással ellentétes értelemben és különböző kontextusokban használják a történet- és a társadalomtudomány képviselői. Jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy mennyiben lehet modern jelenségnek tekinteni a szervezett bűnözést, illetve – mint modern illegális tevékenység – milyen szempontból különül el a terrorizmustól és a maffiától. A szervezett bűnözés definiálhatóságának határai rámutatnak arra, hogy miként ismerhetjük meg ezt a típusú bűnelkövetői tevékenységet.

Európában és Amerikában a mindennapi közbeszédben már a 20. század első felétől kezdve egyre inkább előtérbe került a szervezett bűnözés és a maffia fogalma. A média révén ez olyan hívószóvá vált a század második felére, hogy az igazságszolgáltatás és a populáris kultúra működését egyaránt jelentékeny módon befolyásolta. Az előbbi nemzetközi szerződések (RICO Act: *Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act*)¹ és bizottságok létrejöttében manifesztálódott, míg az utóbbinak köszönhetően jöttek létre azok a bűnöző (Keresztapa, Gomorra) és bűnüldöző (Piszkos Harry, Piedone, Polip) archetípusok, amelyek a mai napig is meghatározzák a fogalomról alkotott gondolkodásunkat, sok esetben a tudományos megközelítésekkel szemben. Jelen szövegben bemutatatom, hogy milyen episztemológiai problémákkal jár, amennyiben történeti háttér nélkül kívánunk megérteni olyan társadalmi jelenségeket, mint a szervezett bűnözés. Azonban részben a 20. század második felében kialakított szervezett bűnözés elleni állami és nemzetközi szerződések és együttműködések sikertelensége tette lehetővé, hogy egy alapvetően modern jelenséget történetivé akartak alakítani, így okadatolva, hogy miért nem valósul meg a szervezett bűnözés felszámolása. Miután kifejtem, hogy miért nem érdemes történeti fogalomként kezelni a szervezett bűnözést, illetve milyen aspektusok alapján lehet a modern társadalom kísérelésekként definiálni, rátérek a szervezett bűnözésnek a maffiától, valamint a terrorizmustól való fogalmi elválasztására. Végül azzal zárom soraim, hogy a szervezett bűnözés elemzése milyen episztemológiai veszélyeket rejt magában. Az első, a befagyott tó esete univerzális módon alkalmazható különböző társadalmi-gazdasági környezetben. A második veszély, a társadalmi képzelet felszítása, amelyet a szocialista nyilvánosság öröksége azonban elsősorban a média torzító hatásainak tulajdonít, s ez elsősorban a volt szocialista érdekszférába tartozó kelet-európai országok esetében releváns. Az alábbi szövegben

1 Lunde (2004) 112.

így csupán adalékokkal kívánok hozzászólni ahhoz, hogy melyek a szervezett bűnözés elemzésének episztemológiai kihívásai. Dick Hobbs *Lush Life* című monográfiájában is elismeri, hogy sajnos a szervezett bűnözés kutatása még ma sem teljesen tudományos, mivel egyrészt oknyomozó újságírából, másrészt pletykákból áll.²

A prezentizmus problematikája a társadalomtudományokban

A társadalom- és történettudomány képviselői – mindenekelőtt az elméletírók – az utóbbi két évtizedben sűrűn problematizálták a prezentizmus kérdését.³ A prezentizmus definíció szerint a jelen dilemmáira a történelmi folyamatok értelmezése nélkül, illetve azok történeti hátterét negligálva próbál válaszokat találni. Amennyiben elválasztjuk a társadalomtudományi szempontból értelmezhető problémák elemzését azok múltbéli jelentőségétől vagy a korabeli transzformációiktól, akkor már az analízis kezdetén – a kérdések és problémák konceptualizálásakor, a vizsgálandó fogalmak és változók jelentésének pontos meghatározásakor – komoly nehézségekbe ütközhet a kutatás. A későbbiekben pedig az adott fogalom értelmezéséhez, adott esetben méréséhez szükséges operacionalizálás, a módszertan kialakítása teljesen vakvágányra kerülhet.

David Inglis, az Exeteri Egyetem szociológia professzora 2013-ban írta meg gunyos stílusú kritikáját⁴ – elsősorban az angol – szociológiára nézve. A művét hazánkban recenzáló Pál Eszter szerint a magyar szociológiára is áll az, hogy „*napjaink legsikeresebb és felszentelt szellemi vállalkozóinak [értsd: a mai elméletalkotóknak] leggyengébb [...] pontja, amikor azokról a történelmi folyamatokról tesznek kijelentéseket, amelyek állítólag elvezettek a zászlajukra tűzött jelszavakkal leírt jelen állapothoz*”.⁵ Zygmunt Bauman *likvid modernitás* fogalma⁶ vajon bír heurisztikus célhoz kötöttséggel, vagy inkább a pontos megismerést elfedő fogalmi konstrukcióvá válik? Maga a szerző idézi Henry Fordot, aki 1916-ban a *Chicago Tribune*-nek nyilatkozta, hogy a történelem csak annyiban hasznos a kor emberének, amennyiben azt ma (értsd: akkor) csinálja.⁷ Bauman szerint a modern egyén karakterisztikáját a bizonytalanság jellemzi, a kényszerhelyzetek folyamatos fennmaradása egyfajta függőségként jelentkezik, és a társadalmi pozíciók fluiditása átalakítja a jelenlegi államalakulatokban élő állampolgárok helyzetét.⁸ Az ehhez hasonló makroszintű elméletek történeti váz (a kapitalista rendszer világgazdasággá válásának egyes aspektusai, az informatikai átalakulások, a globalizáció „*glokális*” jellemzői) nélkül könnyen tűnhetnek újságírói elemzéshez hasonlóan könnyed kezű áttekintésnek.

Ezen megfontolandó elméleti veszélyeknek azonban létezik olyan kötött pályára emlékeztető értelmezése, amikor egy modern jelenségnek a kutató kényszeredett mó-

2 Hobbs (2013) 10–43.

3 A teljesség igénye nélkül: Hartog (2006); Némédi (1996) 173–181.

4 Inglis (2013)

5 Uo. 6. Idézi: Pál (2013) 273.

6 Bauman (2000) 1–16

7 Uo. 131.

8 Uo. 53–90.

don kíván történeti hátteret találni. A sokszor hangoztatott vagy leírt, „már az ókori görögöknél is” kezdetű mondatok tipikusan ilyen veszélyeket rejtenek magukban, mivel megfelelő történeti háttér ismerete nélkül teljesen eltérő társadalmi, gazdasági vagy éppen politikai beágyazottságban szereplő fogalmakat emelnek ki a szerzők, és teszik ekvivalenssé saját kutatási témájuk fogalmaival, kérdéseivel.⁹ Az ókori homosze- xualitás társadalmi elfogadottságának kritikátlan azonosítása a modern kori meleg- mozgalmak céljaival ugyanilyen prezentista hibának számít, mivel az ókori Hellászban a városállami szinten nem biztosított oktatás helyett meglévő ún. intellektuális ho- moszexualitás révén idősebb tanárok folytattak viszonyt tanítványaikkal.¹⁰ Azon férfi- ak, akik életvitelszerűen csak férfikkal éltek és folytattak szexuális kapcsolatot, azt a közösség kritikával illette, és szokásaik megváltoztatását kérte tőlük.¹¹ Ezen történeti kutatások és következtetések nem teszik semmissé a homoszexuális mozgalmak köve- teléseit, csupán azt jelzik, hogy a modern kor gazdasági, társadalmi mozgalmai vagy más hatalmi szereplők problémás, prezentista állításokkal kívánják alátámasztani, iga- zolni a jelenkorra vonatkozó változtatási szándékukat.

A szervezett bűnözés történetiségének lehetőségei

A szervezett bűnözés fogalmának elemzése hasonló veszélyeket rejthet magában, hi- szen látszólag hasonló együttműködések, szükségletkielégítő tettek tűnhetnek univer- zális, történelmi változásokon felül álló folyamatoknak, ám ez esetben a történeti és társadalmi kontextus figyelmen kívül hagyása olyan ekvivalenciákhoz vezet, amelyek az illegalitás világának mélyebb, részletgazdagabb megértését gátolják. Ennek figye- lembevételére utal a Bárándy Péter Bihari Istvánnal közösen publikált *(Tag)állami szer- vezett bűn* című írásának elején megfogalmazott mondat: „*Anekdotikusan felvethetjük, hogy a bűnös összeesküvés elleni fellépés első magyar nyelvű írott nyoma 1446-ban, a Karok és Rendek által hozott dekrétum...*”¹² A Hunyadi János kormányzóvá válásának évében megalkotott V. számú, „*az ország kárára bárki részéről létesített szövetségek vagy összees- küvések felbontandók és megszüntetendők*”¹³ elnevezésű törvénycikk valóban maximum anekdotikusan említhető meg a szervezett bűnözés kapcsán. Mivel bármilyen „*szere- dős, szövetség és kötés, melyet akármely főpapok, bárók és országglakosok eskü alatt vagy más alakban*”¹⁴ kötnek, azért tekintendő semmisnek, mert veszélyt jelent a király nélküli, meggyengült kormányzói hatalommal rendelkező királyság számára. A Bárándy–Biha- ri-szerzőpáros értelmezésem szerint helyesen jegyzi meg, hogy ez a törvényi előzmény nem tekinthető az írásuk témája kapcsán hasznos szövegnek.

9 Lásd Németh György ókortörténész könyvét, amelyben különböző ősi tévhitik összegyűjtéséről, illetve cáfolatáról szól: Németh (2002)

10 Németh (1999) 146–149.

11 Cohen (1994) 171–202.

12 Bárándy–Bihari (2013) 164.

13 Márkus (1899) 305. (1446. évi V. törvénycikk, hogy az ország kárára bárki részéről létesített szövetségek vagy össze- esküvések felbontandók és megszüntetendők)

14 Uo.

Több társadalomkutató mégis komoly kutatásokat folytat annak bizonyítása érdekében, hogy rámutathasson: a szervezett bűnözés már az ókorban is létezett.¹⁵ Lényegében az írott források megjelenésének idejére eredeztetik a szervezett bűnözés létét az 1996-os lampeteri nemzetközi konferencia résztvevői. A maffiát az ókori Hellászba, a Kr. e. 7–8. század idejére vezeti vissza a szerző, aki az elemzés anakronisztikus fogalomhasználata révén az újkori Itáliában kialakuló fogalmat a görög városállamok gyarmatosító időszakában véli felfedezni.¹⁶ A kötet más szövegei a mediterrán szigetvilágban meglévő klánok közötti ellentétekben találták meg a szervezett bűnözés kiterjedt mintázatait.¹⁷ A tanulmányok egy másik csoportja lényegében a különböző territoriális, törzsi identitás alapján megszervezett ellenállási, felkelési mozgalmak elemzése során fedezi fel az ókori maffiák *differencia specificáját*. Ám a gondolatmenet implicit módon azt sugallja, hogy minden, közvetítői szerepe folytán vagy egyéb okból a többségi hatalommal konfliktusban álló kisebbséget szervezett bűnözői csoportként lehetne láttatni.¹⁸

A középkor és a kora újkor kutatói között van, aki XIV. Lajos udvarában talált rá a szervezett bűnözésre, amely Richelieu bíborosnak köszönhetően vetette meg a lábát a Francia Királyságban.¹⁹ A szóban forgó szerzők a reneszánsz, illetve a kora újkor időszakából eredeztetett titkos társaságok, a rabszolga-kereskedelmet támogató korabeli birodalmak működéséből eredeztetik a bűnszervezetek definícióját.²⁰ Ez a fogalmi keret kimondatlanul, a marxista elméleti értelmezést megkerülve a modern nemzetet megelőző államformák bizonyos aspektusait felelteti meg a modern kori bűnszervezetek működésének. A koncepció fő problémája, hogy alapvetően nem veszi figyelembe a szervezett bűnözői hálózatok egyik meghatározó jellemzőjét: a modernitásban megjelenő szervezett bűnözői csoportok ugyanis önálló politikai tényezőként az állam működésének nyílt befolyásolása helyett annak törvényközpontú működését kívánják látszólag megőrizni, miközben illegális cselekményekkel azt mégis kijátsszák. Habár az ellengyarmati (*counter colonial*) kritikai kriminológiának fontos felismerése, hogy az állam is lehet bűnelkövető,²¹ amennyiben például etnikai vagy vagyoni különbségeket gerjeszt saját (gazdasági) működése során, viszont értelmezésem szerint ez nem tekinthető szervezett bűnözésnek, minthogy a bűnözői csoporttal ellentétben nem csupán az informális, de a formális, jogi szempontból legalitást feltételező törvényeket is maga hozza, tehát a szervezett bűnözői tevékenységet lényegtelené teszi.

Az állam által elkövetett bűncselekmények²² azonban értelmezésem szerint eltérnek az alább következő, általam megfogalmazott szervezett bűnözői definíciótól. A különbség hátterében elsősorban az áll, hogy amennyiben a bűnszervezetet teljes mértékben az állam működteti, úgy az adminisztratív, közigazgatási munkát végez, s ez

15 Alston–Hopwood (1999)

16 Wees (1999) 1–51.

17 Rawlings (1999) 97–127.; Fisher (1999) 53–96.

18 Alston (1999) 129–153.; Mitchell (1999) 155–175.

19 Saenz-Cambra (2007) 4–10.

20 Daraul (1969) 12–45.; Konstam (2005) 30–120.

21 Kitossa (2012) 204–226.

22 Rothe (2009) 25.

jól elválasztható egy illegális vállalkozástól, amelyet állampolgárok szerveznek. Utóbbi résztvevői ugyan együttműködnek, de nem azonosítják magukat az állam képviselőivel. A kalózkodás, a vidéki banditák, betyárok működése ugyan képes lehetett kiépíteni a modern kori szervezett bűnözéshez hasonló szervezettséget,²³ viszont életterük a többségi társadalomtól, támadásaik célpontjaitól teljesen elkülönült helyen volt található, a kalózok kikötőiben vagy a betyárok erdei búvóhelyein.²⁴ A modern kori szervezett bűnözés a települések, városok szövetébe teljesen beépül, csupán azon belül alakít ki saját maga által kontrollált területeket. Az angol *outlaw* fogalom szemléletes módon reflektál a kalózok, betyárok viselkedésére, mivel maga a kifejezés is utal arra, hogy a „törvényen kívüliek” kivonják magukat a törvény hatálya alól – konkrét és átvitt értelemben is. A szervezett bűnözői csoportok viszont ilyen értelemben „*within the law*” alapon azt akarják elérni, hogy az igazságszolgáltatás szempontjából ne vonják ki magukat a törvény hatálya alól, sőt a szabályokat betartóként kívánnak feltűnni. A törvény alóli kilépésük úgy merül fel a városi térben, hogy illegális cselekményeiket látszólag nem törvénysértőként kívánják feltüntetni, a törvénysértéseket olyan formában követik el, amely nem vagy nagyon nehezen bizonyítható.

A fentebb citált monográfiák és tanulmánygyűjtemények kapcsán felmerül a kérdés, hogy a szervezett bűnözés történetiségének felmutatása miért nyúlik vissza több ezer évvel korábbra. Sverre Flaatten és Per Jørgen Ystehede megállapításai szerint a kriminológia számára a történeti szempont beemelése akkor vált szükségessé, amikor az 1970–1980-as évektől egyrészt a jegyzett bűncselekmények emelkedő száma a lakosság szubjektív biztonságérzetét negatívan befolyásolta, másrészt a második világháború után kialakuló jóléti államok igazságszolgáltatási rendszerébe vetett bizalom megingott.²⁵ Ugyanezekben az évtizedekben az Amerikai Egyesült Államokban és más nyugati országokban is beszédes törvényeket hoztak: pl. 1970-ben fogadták el a zsarolással kapcsolatos és a korrump szervezetek elleni szövetségi törvényt.²⁶ 1972–1973 között ült össze Ausztráliában egy királyi bizottság, Athol Moffitt, az Új-Dél-Wales szövetségi állam legfelsőbb bíróságának bírója vezetésével, hogy megvizsgálja a szervezett bűnözés kiterjedését és tevékenységének jellegét.²⁷ Kanadában, Québecben 1975-ben hoztak létre egy hasonló bizottságot elsősorban a montreáli olasz maffia feje, Cotroni ellen *Commission d'enquête sur le crime organisé* (CECO) elnevezéssel.²⁸

A fent említett bizottságok, törvények önmagunkban nem voltak képesek a szervezett bűnözés felszámolására, feltartóztatására. Meglátásom szerint a társadalomtudománnyal foglalkozó kutatókat is nyugtalanította, hogy miért működnek az ellenük való – adott esetben sikeres – fellépést követően is hatékonyan tovább a különböző szervezett bűnözői csoportok. Ezért válhatott fontossá a történeti kontextus időben legtávolabbi pontig történő kiterjesztése, amelynek révén azt a sokszor ki nem fejtett

23 Parker (2011) 11–34.

24 Küllös (1988) 55–72.

25 Flaatten–Ystehede (2014) 137.

26 Lunde (2004) 112.

27 Moffitt (1986) 60.

28 Andre–Andre (2012) 70–85.

magyarázatot tudták adni, hogy a szervezett bűnözés a történelem korábbi időszakai-
ban is ilyen, megközelítőleg hasonló formában létezett, így a vele szemben való fellépés
sikertelenségét éppen a múltban való folyamatos jelenléte igazolja. Ám ez a megköze-
lítés éppen a kapitalista gazdaság és a modern nemzetállam megjelenésének konstitutív
hatását negligálja. Hiszen a szervezett bűnözés megértésének alapját éppen az adja,
hogy a modernitás termékeként létrejövő vállalkozói magatartás teszi lehetővé mű-
ködésük folyamatos fenntartását az esetleges letartóztatásokat követően is, ahogy a
vezetőcserék esetén a vállalati struktúrák is fennmaradnak a legális gazdaság területén.

Bócz Endre, volt fővárosi főügyész megfogalmazása jól érzékelteti a fent említett
törvények, bizottsági feltáró-elemző munkák mögött megbúvó félelmet. Egyértelművé
teszi, hogy: „*Korunk pestise a szervezett bűnözés. Ez a jelenség, amely ragályként terjed ha-
tárokon át, kontinensről kontinensre, százfejű hidraként pusztít, s ha egy fejét levágják, nyom-
ban tucatnyi újat növeszt*”.²⁹ Metaforái helyett gondolatának felütését érdemes kiemelni,
amely szerint a jelenlegi modern kor képződménye a szervezett bűnözés. A szerzővel
egyetértve álláspontom szerint is modern kori jelenség a szervezett bűnözés, amely a
polgári forradalmakat követően kialakuló nemzetállamok közigazgatásába abban az
esetben nyúl bele, ha annak működését úgy tudja befolyásolni, hogy intaktságának lát-
szata megmaradjon, miközben saját működésének zavartalanságát biztosíthatja. A köz-
igazgatás, az állami vagy legális gazdasági működés érintetlenségének látszatát a szer-
vezett bűnözésnek kell megőriznie, éppen saját működésének sikeressége érdekében.

A szervezett bűnözés és a maffia fogalmának metodológiai kérdései

A szervezett bűnözésben részt vevő jól felfogott érdeke alapján illegális tevékenységét
akkor végzi hatékonyan, ha csupán a bűn elkövetését elfedő ún. bizonyítékokat hagy
maga után. Mindezek ellenére a bűnelkövetés felderítéséhez és megértéséhez elsősor-
ban az olyan hivatalos iratok segítenek hozzá, amelyeket a nyomozó hatóságok készí-
tenek el. Az ezekben is szereplő információkat használják az oknyomozó újságírók is.
Előfordul, hogy egy-egy találékonyabb – ha tetszik: tehetségesebb – bűnöző, aki komoly
kriminális karriert tudhat maga mögött, önletrajza megírását tűzi ki célul. Ezek
azonban inkább kivételek, és – mint ilyenek – a bűnelkövető narratíváját mutatják fel
egy alapvetően hivatalos forrásokkal zsúfolt világban, ahol a bűnöző valamiféle antro-
pológiai értelemben vett normaszegő másikként tűnik fel, akinek szokásait és viselke-
dését nem megérteni, csupán összegyűjteni kívánják egy későbbi ítélethez.

A bűnözésnek viszont van egy olyan szintje, ahol az írásos dokumentumok részét
képezik a bűnözés sikerének. Ezeket a forrásokat egyrészt a bűnelkövető csoport tag-
jai hozzák létre, hogy elfedjék valós tevékenységüket. Másrészt akár az állami szervek
körében is keletkezhetnek (ha a kiterjedt hálózatnak csak bizonyos részeit kívánják
kriminalizálni), illetve a sajtó képviselői is lehetnek a szerzők (ha oknyomozó tevé-
kenységük révén a szervezet szélesebb perspektíváját tudják feltárni).

²⁹ Bócz (1997) 11.

A bűnözésnek ezen formája és szintje szervezett bűnözésnek tekinthető, amely egy több ember által alkotott szorosabb vagy lazább szerveződésű hálózatban valósul meg, ahol konkrét feladatmegosztás figyelhető meg, és ebből fakadóan informális alá-főlé rendeltségi viszonyok alakulnak ki. Gazdasági, egyértelműen profitszerzési céllal működő olyan szervezetről van szó, amelynek tagjai részben vagy egészében a szervezet működéséből élnek. Létrejöttükben szerepet játszhatnak baráti, családi kapcsolatok mellett társadalmi-gazdasági változások is. A tagoknál szélesebb körre kiható működésükben szerepet játszanak az általuk használt, felhasznált kliensek csoportjai is, ám a saját csoportérdek megvalósításában csak az informális szervezet tagjai vesznek részt. A terrorista szervezetekkel szemben nem törekednek az állami kontroll megszerzésére, hogy azt nyíltan saját képükre formálják. Úgy kívánják befolyásolni az állami intézményeket, hogy azok kontrollja sértetlennek tűnjön, és úgy látszódjon, hogy az ellenőrzés továbbra is szabályszerűen folyik. A terrorszervezetek fontosnak tartják saját láthatóságukat, megjelenésüket a médiában vagy más színtereken is. A szervezett bűnözői csoportok viszont éppen láthatatlanok kívánnak maradni, és ehhez az aktuálisan fennálló rendszert használják, közreműködnek annak egyes intézményeivel, vagy létrehozhatnak sajátot, hogy ezzel is elfedjék mikrokozmoszukat. Különböző célból létrejövő csoportok használ(hat)nak illegális módszereket haszonszerzés érdekében, ám a szervezett bűnözői csoportok legfőbb célja az *illegális haszonszerzés*.

A szervezett bűnözői csoportok egy szélesebb kontextust jelentenek, amelynek csupán egy része azonosítható maffiaként. *Lényegében minden maffia szervezett bűnözői csoport, de nem minden szervezett bűnözői csoport maffia*. Utóbbi kiépített intézményes háttérrel rendelkezik, illetve különböző, már meglévő intézményi háttereket használ. A maffiák hagyományai, belső szabályai és értékei túlmutatnak a bünszervezetet vezető személyek hatalmán. Bár mindkét csoportban létezik alá-főlé rendeltségi viszony, ez a maffiában már formálisan, míg a szervezett bűnözői csoportoknál inkább informálisan valósul meg. A szervezett bűnözői csoportok sokkal személyspecifikusabbak, mivel konkrét vezetők, befolyásos személyek hatása teszi lehetővé a folyamatos működésüket, míg a maffia esetében a vonatkoztatási pont a szervezet, és ebből fakadóan a cél annak fennmaradása. Diego Gambetta a szicíliai maffia létrejöttéről és működéséről szóló monográfiájában a maffiózó és más bűnelkövető, illetve bűnözői vállalkozó közötti különbségtétele szerint előbbi elsősorban védelmet biztosít, míg utóbbi bármilyen illegális cselekmény elkövetője lehet.³⁰

Gambetta történeti-szociológiai értelmezése alapján a dél-itáliai marhatenyésztők voltak az első maffiózók, amennyiben egy bizonytalan piacon informális hatalommal, illetve a vásárlás sikerességét biztosító információkkal rendelkeztek. A marhavásárlás során a maffiózó tevékeny beavatkozása tette lehetővé, hogy a piaci szereplők közötti bizalmatlanság ellenére az eladó nem verte át a vevőt. Elemzésében a korábban említett művektől eltérően komoly magyarázóerővel bír a történelmi háttér. A spanyol, majd Habsburg-fennhatóság alá került itáliai területek déli részén, a periferiális, dep rivált környezetben élők nagyobb arányban alkalmaztak önálló, informális igazság-

30 Gambetta (1996) 19.

szolgáltatási módszereket, saját védelmi hálót, amely eltért az okkupált terület északi részén fekvő közigazgatási központokéitól.

Napjaink szervezett bűnözésétől a modern maffia megkülönböztethető, mert vezetői konkrét militáris tisztségeket (katona, kapitány) kapnak, és emiatt nem személyükben – mint egy kvázi általánosabb szervezett bűnözői csoportnál –, hanem pozíciójuknál fogva irányítják és működtetik a szervezetet. Paoli a maffiába való bekerülést Arnold van Gennep átmeneti rítus (*rites de passage*) fogalmával írta le.³¹ Az emberi élet fontos átmeneteihez fűződő rítusoknak három fő fázisa van: az elválasztó rítusok a korábbi, elhagyandó világból vezetik ki az egyént, majd az átmeneti, ún. várakozó állapot után a befogadó rítusok következnek, amelyek az új állapotba vezetnek át.³² Az egykori tagok, későbbi *pentitók* (a hallgatás, az *omerta* törvényét megsértő árulók) beszámolóit elemezve jutott arra a következtetésre Letizia Paoli, hogy az itáliai szervezett bűnözői csoportokon belül tapasztalható rituális testvériségtudatot a beavatási szertartások liminális, határhelyzeti létélménye, valamint a társadalomtól elkülönülő, vallásilag, kulturálisan értelmezhető csoportidentitás szolgáltatja. Nem csupán a belépésre használnak külön szavakat, egyedi csoportnyelvet, hanem belső világuk osztályozását is egy saját jelrendszer segítségével végzik.³³

Jelen tanulmányban nem kívánom sem igazolni, sem értelmezni bármilyen maffia működését Magyarországon. Külföldi, maffia típusú hálózatok léte hazánkban az igazságszolgáltatás szerint nem igazolt, bár Federico Varese értelmezése szerint a rendszerváltást követő bizalmi vákuumban a gazdasági és politikai potenciállal rendelkező bűnözői csoportok igénye megnőtt³⁴ a védelmet biztosító, külső támogató iránt, így az orosz maffia az 1990-es évek Magyarországon behatolhatott a gazdasági és állami szektorba egyaránt.³⁵ Érvelésének vitathatósága éppen a hipotézisében rejlik, amely szerint a rendszerváltás bizalmi vákuumot teremtett, noha sokkal inkább a korábban meglévő tulajdonvákuum átalakítása,³⁶ tételesen az állami vagyon privatizációja valósult meg az eltérő nagyságú, de létező bizalmi tőkékkel rendelkező csoportok együttműködésének köszönhetően.³⁷ A definíció alapján kijelenthető, hogy az olyan szervezett bűnözői csoportok, amelyek saját érdekeiknek megfelelően befolyásoltak egy államilag szabályozott és működtetett szektort, nagy valószínűséggel kiterjedt kapcsolati hálózattal rendelkeztek a politikai vezetők és az adott szektor tagjainak körében egyaránt.

A szervezett bűnözés episztemológiai korlátai

A szervezett bűnözés említett definíciós lehetőségein túl érdemes hangsúlyozni azokat a szempontokat is, amelyek nehezítik, olykor lehetetlenné teszik a pontos fogalmi körülhatárolást. Ismeretelméleti nézőpontból először érdemes Howard Becker tipológiá-

31 Paoli (2003) 67–89.

32 Gennep (2007) 7–35. Az elmélet utóéletét és kritikai elemzését adja: Voigt (2004) 147–156.

33 Paoli (2003) 67–89.

34 Varese (2011) 21–25.

35 Uo. 86–99.

36 Böröcz (1992) 3–20.

37 Sik (2001) 64–77.

ján keresztül bemutatni a problémát, aki a deviáns viselkedés négy típusát különítette el. (1) Az igazságszolgáltatás által bűnösnek tartott, azonban szabálykövető egyén a hamisan vádolt személy. (2) Aki viszont valóban bűnt követett el, azt tisztán deviánsként nevezi meg. (3) A bíróság által ártatlannak tekintett, törvénytisztelő személyek az ideális állampolgárok, (4) míg az el nem ítélt, de bűnös magatartást tanúsító emberek a titkos deviánsok.³⁸ Ezen tipológia alapján a szervezett bűnözői csoportok felső szintjén tevékenykedő elkövetők többségében titkos elkövetők.

A Becker tipológiáját ért legfőbb kritika éppen az általa is követett címkézési módszer szellemében született meg. Vajon mennyiben beszélhetünk titkos deviánsról, ha senki sincs, aki tanúsítaná a szabályszegő tettet? Becker mégis használja ezt a fogalmat, s ezzel implicit módon esszencialista kategóriaként tekint az ilyen bűnözőre. Hester és Eglin így csak a józan ész szempontjából tartotta értelmesnek, szociológiai szempontból ugyanakkor zavarosnak vélte Becker fogalmi keretét.³⁹

A szervezett bűnözés szempontjából nézve viszont a titkos deviáns egyáltalán nem társadalmi meghatározottságtól mentes bűnözői típus, hanem egy olyan kategóriába esik, amelyben olyan bűnelkövetőket találunk, akikkel szemben nem tud bizonyítékot szerezni az igazságszolgáltatás. A bírósági folyamatok (eljárásjogi, bizonyítástechnikai) vakfoltjai miatt ugyanis létrejehet olyan helyzet, amikor szervezett bűnözői csoport tagjai titkos bűnösök maradnak. Ennek ellentétéként az igazságszolgáltatás percepciója alapján máskor válhatnak beckeri tiszta deviánsokká, de mégsem feleltethetők meg a fogalom értelmének teljes mértékben. A szervezett bűnözői tevékenységek teljes körének felderítése rendkívül költséges, nehezen bizonyítható. Példaként említhető egy olyan eset, amikor egy bűnszervezet vezetőjét életellenes bűncselekmény elkövetésére való felbujtással vádolnak, viszont a felbujtást előidéző motiváció tételes feltárása és bizonyítása adott esetben rendkívül bonyolult vagy egyenesen lehetetlen. Ilyen értelemben hiába tekinthető tisztán deviánsnak, mivel a mögöttes indokok feltárására nincs lehetőség.⁴⁰ Tehát lényegében a pletyka, a legendák körében maradnak azok az indítók, amelyek például az indulatból (szerelemfáltás) elkövetett emberölést elkülöníthetnék egy szervezet feletti hatalom megszerzése, megtartása motiválta gyilkosságtól.

A szervezett bűnözés megismerhetőségét tovább bonyolítja, hogy az igazságszolgáltatás nyomozati munkáját is több dilemma hátráltathatja. A bűnelkövető értelemszerűen arra törekszik, hogy a lehető legkevesebb bizonyító erejű írásos dokumentumot hagyja maga után. Jól felfogott érdeke alapján az illegális tevékenységét csak akkor tudja hatékonyan végezni, ha nyom nélkül dolgozik, vagy a bűnelkövetését elfedő bizonyítékokat engedi fennmaradni. A bűnelkövetés felderítéséhez és megértéséhez így jobbára hivatalos iratok segítenek hozzá, amelyeket a nyomozó hatóságok készítettek el, és szerencsés esetben a levéltárak őrzik meg azokat. Magyarországon a második világháborút követő első, a szervezett bűnözés fogalmának megfelelő esetet, az ún.

38 Becker (1963) 20.

39 Hester–Eglin (1992) 211–212.

40 A média képviselői vagy a közvélemény pedig jogosan fogalmazza meg kételyeit a bírói döntéssel kapcsolatban.

Presztízs-ügyet a hatóságok nem adták át a levéltáraknak, hanem leselejteztek. Az ügygel kapcsolatos egyetlen hivatalosnak tekinthető szöveg a későbbi belügyminiszter, Pintér Sándor tollából származó értekezés, aki az ügy vizsgálójaként eredetileg a belügyi nyilvánosságot tájékoztatta az ügy fontosnak tartott részleteiről.

A bűncselekmény elkövetői közötti későbbi konfliktus, az ügy történeti háttere megnehezíti a szervezeten elkövetett cselekmények végrehajtóinak, kiötlőinek elítélését. A felderítésükhöz szükséges bírósági, oknyomozói anyagok csak bizonyos feltételek mellett íródnak meg. A lékhorgászathoz hasonlóan a bűnözői alvilágban (a tavon) csak kijelölt területeken lehetséges nyomozást indítani (a damilt a vízbe engedni). A horgászok csak ott vághatnak léket, ahol elég vastag a jég. Tehát az elsődleges veszélyforrás maga a jégborítás, amelyről meg kell tudni ítélni, vajon mennyire kemény, elbírja-e a horgászni kívánó személy súlyát. A nyomozó hatóságok, oknyomozó újságírók beavatkozását (a jégvastagságnak megfelelően a lék vágását) két kérdés befolyásolja. Egyrészt a beavatkozó személy befolyása, bizalmi tőkéje (súlya) elegendő-e az általa vizsgálható cselekményekhez (könnyebb-e, mint a jég eltartó képessége). Másrészt a beavatkozást (a jég vastagságát) elősegítő tényezők az életellenes bűncselekmények, túlzott jövedelmi többlet sejtetése vagy akut probléma felmutatása. Az első szempont egyik jellemző esete a Prisztás József kivégzése után kialakult helyzet, míg a másodikra inkább Stadler József ügye kínálkozik példaként.

A lékhorgászatot mint a valós folyamatok metaforáját felhasználva felmerül a kérdés, hogy amikor egyes rendőrtisztek, valamint más, igazságszolgáltatásban dolgozó személyek nyugdíjba mentek vagy elhaláloztak, az milyen módon történhetett a rendszerváltás utáni Magyarországon. A metaforát kibontva: felvethető annak lehetősége, hogy esetleg beszakadhatott alattuk a jég. Ahogy már fentebb említettem, egy-egy szervezett bűnözői csoport elleni nyomozás megindítását olyan események segíthetik elő, mint a túlzott költségek, a kirívó életmód, amely problémaként éppen a média hatására merül fel. Az 1990-es évek alvilági leszámolásainak brutalitását, máig ható emlékezetét szintén a média jelenléte magyarázza.

A Kádár-korszakbeli médiában megjelenő bűncselekményekkel szemben az államhatalom sokszor a hírzárlat eszközével reagált. Azonban fikciós formában feldolgoztak olyan eseteket a játék- és tévéfilmek, amelyeknél az elkövetés valamilyen viselkedésbeli zavarra utal. Az ilyen ügyeknél is megfigyelhető volt a K. Horváth Zsolt által információelvonásként megnevezett jelenség, mely szerint „*a korlátozott kommunikáció, a szimulált nyilvánosság ugyanis pont azt érte el, hogy a magyar társadalom túlinterepreltta ezeket az eseményeket*”.⁴¹ Szöllősi György, csepeli munkás esete talán az egyik legjellegzetesebb, aki különböző nyugati diplomatáknak adta ki magát, így ismerkedett meg idegen nőkkel, mígnem egyikükkel a leleplezés elkerülése miatt végzett, másikkal megölésében pedig a bosszú vezérelte elmondása szerint.⁴² Az ügy kényességét éppen az adta, hogy egy átlagos csepeli munkás az imperialista hatalmak kiszolgálójának, külföldi diplomatának adta ki magát, ráadásul sikerrel. K. Horváth megfogalmazása

41 K. Horváth (2010) 97.

42 Bodor (1965) 168.

szerint az ügy „felkorbácsolta a társadalmi képzeletet”,⁴³ ezért készülhetett belőle regény, tévéfilm majd musical is *Jó estét nyár, jó estét szerelem!* címmel. Hasonló a maig megoldatlan Labancz Anna ápolónő esete, amelyet a Belügyminisztérium együttműködésével adaptáltak a *Kántor* című tévésorozat egyik részébe, olyan formában, hogy a rendőrkiutának köszönhetően végül fellelték a gyilkost. Ez az eset az előzőhöz képest⁴⁴ viszont nem képezte a magyar kriminalisztikai tananyag részét, mivel a nyomozás nem zárult sikeresen. Mégis mindkét esetben fontos K. Horváth értelmezésében, hogy az „információmegvonás, -csepegtetés tehát nem belenyugvással jár, hanem a társadalmi képzelet felszításával.”⁴⁵ Az eseteket feldolgozó művészeti termékek éppen a fikcionalizálás okán átértelmezték a történeteket, és így nem csökkentették azóta sem a túlinterpertálás és az összefüggések keresésének vágyát a mai napig sem.⁴⁶

A tragikus kimenetelű bűnügyek és médiareprezentációik összességében mégsem jelentettek különös veszedelmet a szocialista korszak vívmányaira, hiszen mindegyik esetben állítható volt, hogy individuális esetekről van szó, amelyeknek kevés közük van a szocialista rendszer hibáihoz vagy problémáihoz. A nyugati világról álmodó Szöllösi is be lehetett állítani úgy, mint „hisztériás típusú személyiség”,⁴⁷ akinél a „fantáziadús hazudozás, nagyzási mánia és eshetőleges szadista hajlam ismerhető fel”.⁴⁸ A rendszerváltás után a média túlinterpertáló, konkrét információk hiányában sejtetésre épülő műsor-tervezése továbbra is megmaradt. A szervezett bűnözés esetében pedig kifejezetten gyakran éltek az újságírók ezekkel a formákkal.

Elég egyetlen, de nagyon is sokatmondó példára utalni. Az *apokalipszis négy lovasa* címmel a BBC dokumentumfilmet készített Magyarországról, pontosabban a magyar szervezett bűnözés létéről 2000-ben. A film alapvetően két fő részre tagolódik: elsőként a Bács-Kiskun megyei olajbotrányokról emlékezik meg, majd az Aranykéz utcai robbantásról kíván képet adni az angol nézőknek. A BBC riportere a magyar rendőrökről többek között azt állította, hogy alulképzettek, nincsenek megfelelő kondícióban, de legfőképpen nagyon sokan korruptak közülük. A tragikusnak láttatott helyzetből kiemelte az olajügy két fő szereplőjét, Karancsi Tibor volt rendőrt és Pallag László kisközgazda politikust, akiket viszont egyértelműen hősöknek tartott. Az RTL Klub *Akták* című politikai műsora levetítette a filmet, majd az Aranykéz utcai robbantáshoz érve Bárdos András műsorvezető közölte, hogy az 1998. július 2-án reggel végrehajtott polkolgépés támadás másfél órával azután történt, hogy az újonnan megválasztott magyar miniszterelnök, Orbán Viktor megtartotta miniszterelnöki székfoglaló beszédét. Az újságíró azonnal hozzátette: „a kettő között vajon van-e összefüggés, nyilván sokan tudják, mi nem tudjuk”.⁴⁹

43 K. Horváth (2011) 93.

44 Szöllösi esete részleteiben elérhető volt a rendőrtisztai képzésben részt vevőknek: Bodor (1965) 168–184.

45 K. Horváth (2010) 97–98.

46 Erre példa az alábbi regény: Asperján (2006); Szöllösi estében pedig: Imagine Budapest nevű, tematikus városnéző túrákat szervező csoport alvilági sétája, Dömötör (2010)

47 Bodor (1965) 169.

48 Uo.

49 *Akták – A BBC dokumentumfilmje 2000.*

A társadalmi képzelet felszítására emlékeztető médiatechnikáról van ez esetben szó, amely éppen a sejtetéssel próbálja objektívként bemutatni az – egyébként általa összekapcsolt – események közötti vélt kapcsolatot. A rendszerváltás utáni médiában a ki nem mondás, a sejtetés többé nem az állampárt elvárásai, hanem a különböző médiapolitikai érdekek miatt őrizte meg fontosságát. A különböző események tér- és időbeli kapcsolata alapján olyan logikai összefüggéseket lehet így konstruálni, amelyek a látszólagos együttjárásokat, vagyis az ok-okozati összefüggések nélküli hamis kapcsolatot is érvényes magyarázatként tudják felmutatni az információk csöpögtetése vagy azok teljes hiánya miatt korlátozott befogadói pozícióban lévő olvasóknak. Így keveredhetnek össze az általam is felvázolt, szervezett bűnözéssel kapcsolatos definíciós és megismerési problémák és lehetőségek a különböző összeesküvés-elméletekkel és bizonyíthatatlan teóriákkal, hogy végül megfelelő érvelési technikák révén hitviták részévé váljanak a közbeszédben.

IRODALOMJEGYZÉK

- Akták – A BBC dokumentumfilmje 2000.* Forrás: www.youtube.com/watch?v=Ertg6efjLUw (2014. 12. 6.)
- Alston, Richard (1999): The revolt of the Boukoloï. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.) (1999): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Asperján György (2006): *Labancz Anna-gyilkosság* Budapest, Aspy Stúdió.
- Bárándy Péter – Bihari István (2013): (Tag)állami szervezett bűn. In Magyar Bálint (szerk.): *Magyar Polip – A posztkommunista maffiaállam*. Budapest, Noran Libro.
- Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press.
- Becker, Howard S. (1963): *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York, Free Press.
- Bócz Endre (1997): Egy államügyész vallomása... A szervezett bűnözés elleni küzdelem ügyészi tapasztalatai Magyarországon. In: *Belügyi Szemle*, 45. évf. 7–8. sz. 11–22.
- Bodor Endre (1965): *20 év a nép szolgálatában – Élet elleni bűncselekmények*. Budapest, BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség.
- Böröcz József (1992): Kettős függőség és tulajdonvákuum: Társadalmi átalakulás az államszocialista félperiférián. In: *Szociológiai Szemle*, 2. évf. 3. sz. 3–20.
- Ceditot, Andre – Noel, Andre (2012): *Mafia Inc.: The Long, Bloody Reign of Canada's Sicilian Clan*. Toronto, Vintage Kanada.
- Cohen, David (1994): *Law, Sexuality, and Society. The Enforcement of Morals in Classical Athens*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Daraul, Arkon (1969): *A History of Secret Societies*. New York, Pocket Books.
- Dömötör Ági (2010): Sósavval dúsított koktél: séta a régi pesti alvilágban. Forrás: www.origo.hu/kultura/20110919-hires-budapesti-bunesetek-spanga-pal-szollosi-gyorgy-pesti-jasz-ledererne.html (2014. 12. 6.)
- Fisher, Nick (1999): Workshops of villains. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Flaatten, Sverre – Ystehede, Per Jørgen (2014): "What's past is prologue". In: *European Journal of Criminology*. Vol. 11. No. 2. 135–141.
- Gambetta, Diego (1996): *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*. London–Cambridge, Harvard University Press.
- Gennep, Arnold van (2007): *Átmeneti rítusok. Kultúrák keresztútján* 8. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

- Inglis, David (2013): What is Worth Defending in Sociology Today? Presentism, Historical Vision and the Uses of Sociology. In: *Cultural Sociology*, Vol. 7. No. 1. 1–20.
- Hartog, François (2006): *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat. (Atelier füzetek.)* Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Hester, Stephen – Eglin, Peter (1992): *A Sociology of Crime*. London – New York, Routledge.
- Hobbs, Dick (2013): *Lush life – Constructing Organized Crime in the UK*. Oxford, Oxford University Press.
- K. Horváth Zsolt (2010): Ex occidente lux (Drang nach Westen). In: *Korunk*, 21. évf. 7. sz. 96–101.
- K. Horváth Zsolt (2011): A barbárookra várva (Drang nach Westen). In: *Korunk*, 22. évf. 3. sz. 90–104.
- Kitossa, Tamari (2012): Criminology and Colonialism: Counter Colonial Criminology and the Canadian Context. In: *The Journal of Pan African Studies*, Vol. 4. No. 10. 204–226.
- Konstam, Angus (2005): *The History of Pirates*. London, Mercury Books.
- Küllös Imola (1988): *Betyárok könyve*. Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó.
- Lunde, Paul (2004): *Organized Crime: An Inside Guide to the World's Most Successful Industry*. New York, DK Books.
- Márkus Dezső (1899): *Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvénycikkek*. Budapest, Franklin Társulat.
- Mitchell, Stephen (1999): Native Rebellion in the Pisidian Taurus. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Moffitt, Athol Randolph (1986): *Control of Organised Crime with Reflections on Sydney*. Sydney, University of Sydney.
- Némédi Dénes (1996): Minek a történet? In: *Replika*, 7. évf. 23–24. sz. 173–181.
- Németh György (1999): *Polisok világa. Bevezetés az archaikus és kora klasszikus kori görög társadalom-történetbe*. Budapest, Korona Kiadó.
- Németh György (2002): *Karthágó és a só*. Budapest, Korona Kiadó.
- Pál Eszter (2013): Mi a baj a szociológiával? In: *BUKSZ*, 25. évf. 3. sz. 273–277.
- Paoli, Letizia (2003): *Mafia Brotherhoods – Organized Crime, Italian style*. New York, Oxford University Press.
- Parker, Martin (2011): *Alternative business: Outlaws, Crime and Culture*. New York, Routledge.
- Rawlings, Louis (1999): Condottieri and clansmen. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.
- Rothe, Dawn L. (2009): *State Criminality: The Crime of All Crimes (Issues in Crime and Justice)*. Plymouth, Lexington Books.
- Saenz-Cambra, Concepcion (2007): Organized Crime throughout History: Renaissance and Early Modern Period. In Shanty, Frank – Mishra, Patit Paban (eds.): *Organized Crime: From Trafficking to Terrorism*. Santa Barbara – Colorado – Oxford, ABC-CLIO.
- Sik Endre (2001): Aczélhálóban – Adalék a kapcsolati tőke működése megismeréséhez. In: *Szociológiai Szemle*, 11. évf. 3. sz. 64–77.
- Varese, Federico (2011): *Mafias on the Move – How Organized Crime Conquers New Territories*. Princeton–Oxford, Princeton University Press.
- Voigt Vilmos (2004): *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba*. Budapest, Timp Kiadó.
- Wees, Hans van (1999): The mafia of early Greece: violent exploitation in the seventh and sixth centuries BC. In Alston, Richard – Hopwood, Keith (eds.): *Organised Crime in Antiquity*. London and Swansea, Duckworth with the Classical Press of Wales.

SUMMARY

The Historical and Sociological Aspects of Organized Crime

BEZSENYI Tamás

In the second half of the 20th century the phenomenon of organized crime became part of scientific discourse. The concept of organized crime is defined by several historians and social scientists and their definitions often exclude one another. This study seeks to ascertain to what extent organized crime can be regarded as a modern phenomenon and how this modern illegal activity can be differentiated from terrorism or the mafia. The definition of organised crime helps us recognize this type of illegal activity.